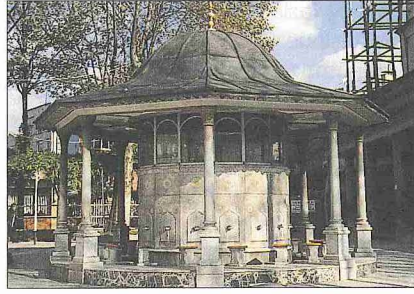

Kuzeydoğu ve güneybatı yönünde olan minareler kesme taştandır. Şerefelerin dönemin özelliği olarak üzeri sakflı, galeri şeklinde nâdir görülen örneklerden olduğu bilinmektedir. Son tamirde bu şerefeler değişerek normal bir görünüm almıştır. Kare kaide üzerinde silindirik gövdeli olarak yükselen minarelerin her ikisi de dört beş yıl önce Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmak üzere yıkılmıştır.

Muvakkithâne binası tek odadan ibaret olup kible yönünde avlunun diğer köşesinde bulunmaktadır. Avlunun sol köşesindeki sebîl Gedik Abdi Kaptan tarafından inşa edilmiştir. Sultan Abdülaziz zamanında yanan sebîl 1310'da (1892) tekrar yapılmıştır. Rokoko üslûbundaki sebîl mermerden çokgen gövdeli ve üç penceredir. Kurşun kaplı, piramidal bir çatı ile örtülü olup geniş bir saçağı vardır. Dökme demir şebekeli pencereleri mukarnas başlıklı dört mermer sütunla birbirinden ayrılmıştır. Pencerelerin üstünde sonradan yükseltile kısımda ikşer satır halinde âyetler yazılıdır. Kapı üzerinde Enbiyâ sûresinin 30. âyeti ve bâni ibaresiyle tamir tarihi kayıtlıdır. Her pencerede sekiz adet su verme yeri olan sebîl bugün kullanılmamaktadır. Avluda yer alan 1737

Kasım Paşa Camii'nin şadırvanı

tarihli çeşme Feyzullah Efendi tarafından, şadırvan ise 1870'te Başyoklamacı Osman Efendi tarafından annesi Esma Hanım için yaptırılmıştır. Kitâbeli klasik üslûptaki çeşme kesme taştan olup günümüzde işlevini yitirmiştir.

Caminin yakınında bulunan ve hâlâ kullanılan çifte hamam Büyükhamam adıyla da tanınmaktadır. Soğukluk, ılık ve sıcaklık bölümlerinden oluşan yapının dışı taşkın bir eyvan kemerli kapısı vardır. Ilıkta sağdaki üç göz traşlık ve helâ olarak düzenlenmiştir. Solda ise tromplu geçişlere sahip iki kubbeli bölümde dokuz kurna mevcuttur. Ortada altıgen göbektaşlı sıcaklık bölümünde karşıda bir, sağda iki, solda üç olmak üzere toplam altı halvet hücresi vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tuhfetü'l-mî'mârîn (Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler I içinde, haz. R. Melul Meriç), Ankara 1965, s. 27, 34; Sâî, *Tezkiretü'l-ebniye*, s. 78, 96; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 418-419; Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, II, 2-4; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul 1314, s. 499-504; Sadi Abaç, *Kasımpaşa'nın Tarihçesi*, İstanbul 1935, s. 8-10; İzzet Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938, s. 61; İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1945, II, 105; İbrahim Hakkı Konyalı, *Mimar Koca Sinan'ın Eserleri*, İstanbul 1950, s. 124-128; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1965, II, 27; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 277, 337; Yüksel Yoldaş Demircanlı, *İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, İstanbul 1989, s. 118-119, 330, 399; Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, s. 461; Engin Özdeniz, *İstanbul'daki Kaptan-ı Derya Çeşmeleri ve Sebilleri*, İstanbul 1995, s. 127-129; M. Nermi Haskan, *İstanbul Hamamları*, İstanbul 1995, s. 81-84; "Kasımpaşa Camii ve Külliyesi", *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1984, IV, 2039; Ergün Eğin, "Güzcelce Kasım Paşa Camii", *DBİst.A*, III, 461-462.

SEMA DOĞAN

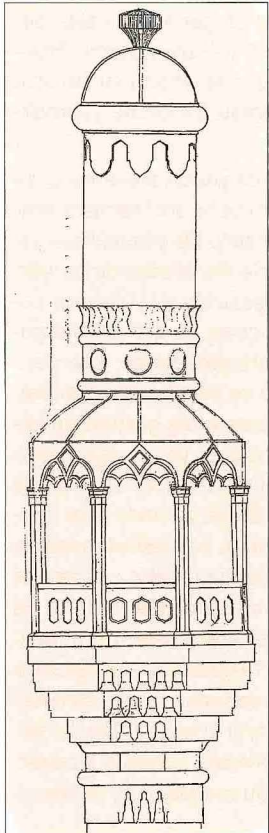
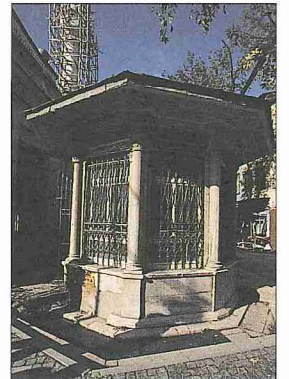
KASIM PAŞA KÜLLİYESİ

Bozüyük'te
XVI. yüzyılın ilk yarısında
yapılan külliye.

Külliye'nin bânisi olan Güzcelce Kasım Paşa (ö. 948/1541'den sonra) 922'de (1516) Hama mutasarrıfı olduktan sonra yüksek mevkilere getirilmiş ve ardından üçüncü vezir olmuştur. Bağdat Seferi dönüşü 1525-1528 yıllarında yaptırdığı külliye cami, imaret, medrese, sıbyan mektebi, kervansaray ve hamamdan meydana geliyordu. Bu yapılar topluluğundan cami, imaret ve kervansaraya ait iki kubbeli mekân günümüze ulaşmıştır. Yerleşim planına göre cami külliye'nin merkezini oluşturmuyordu. Caminin doğusunda imaret, iki yapı arasında da helâlar bulunur. Günümüzde mevcut olmayan hamam imaretin arkasında, medrese caminin doğu ve güney tarafında, kervansaray ise caminin kuzeyinde yer alıyordu. Külliye'nin mimarı belli değildir. Yapılar 1895, 1940 ve 1977 yıllarında onarım geçirmiştir.

Önünde son cemaat yeriyle kare planlı tek kubbeli cami kırmızı ve beyaz kesme taşlarla karışık örgülü duvarlara sahiptir. Harim mekânı kuzey, güney, doğu ve batı duvarlarında altta dikdörtgen biçiminde toplam on pencere ile aydınlatılmaktadır. Kible, batı ve doğu duvarlarının üst kısmında içleri vitraylarla bezenmiş, sivri kemerli ve alçı şebekeli pencereler yer alır. Harimi örtün 13,80 m. çapındaki kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Kubbe kasnağına sekiz adet yuvarlak kemerli pencere açılmıştır.

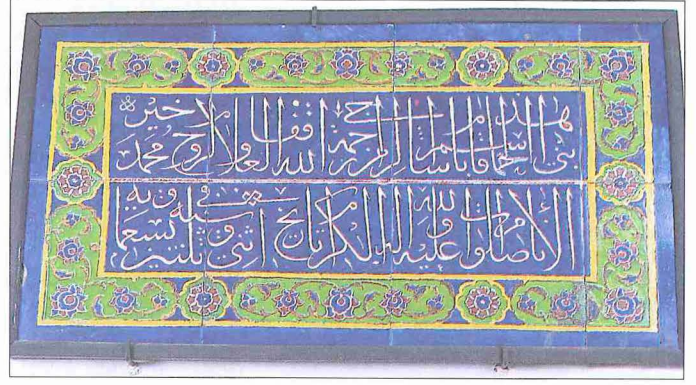
İki renkli taşlardan yay kemerli kapısı üzerindeki rûmî bordürlü dört satırlık kitâbe caminin tarihini verirken avlu kapısı üzerinde sivri kemerli alınlık içinde yer alan ikinci kitâbe bu tarihi tekrarlar. Mu-

Kasım Paşa
Camii'nin
Sultan
Abdülaziz
döneminde
yenilenen
minaresinin
çizimiKasım Paşa
Külliyesi'nin
sebîli

karnas başlıklı dört sütunun taşıdığı kırmızı beyaz taş örgü sivri kemerlerle üç kubbeli son cemaat yeri caminin kuzeyindedir. Batı kenarında düzgün kesme taşla inşa edilmiş silindirik gövdeli, tek şerefeli minaresi yer alır. Bu planıyla yapı olgun nisbetli bir mimari gösterir.

Dışta sade bir mimariye sahip olan caminin içinde şaşırtıcı bir dekor zenginliği göze çarpar. Mukarnas dolgulu mihrabı kesme taştan ve sadedir. Mermer minberin külâhı, yan kanatları ve kapısının üst tarafı çinilerle kaplanmıştır. İki sıra pencere ile açılan duvarlarda alt pencere alınlıkları çini ile süslenmiştir. Müezzin mahfili zarif ayaklarla dört kaş kemer üzerine oturmaktadır ve korkulukları çini kaplamalıdır. Doğu duvarına dayalı mermer vaaz kürsüsü de çini kaplamalı korkuluklara sahiptir. Yapıda görülen çiniler renkli sır tekniğindedir. Çin bulutları, rûmîler, şakayık ve rozetlerle bezenmiş çinilerin motifleri oldukça zengin çeşitlidir. Renkler yeşil, lâcivert, sarı, mor, beyaz ve sır üstüne boyanan bir kırmızıdır. Hama'dan getirilen dört sütun üzerine dikdörtgen biçiminde bir mermer konularak oluşturulan diğer vaaz kürsüsü de yine renkli sır tekniğinde çini kaplamalı korkuluklarla süslenmiştir. Güzelce Kasım Paşa'nın Hama mutasarrıfı iken getirip buradaki camisinde kullandığı dört sütunun gövdeleri zikzaklar halinde yivlenmiştir. Sütunların boyun kısımlarında, iki renkli şerit arasındaki kitâbelerde Hama Eyyübî sultanlarından el-Melikü'l-Muzaffer Ömer'in adı geçer. Sütun başlıkları rûmî, palmet, üzüm toplayan erkekler, kuş ve

Kasım Paşa
Hamamı'nın
renkli sır
teknikiğindeki
çini kitâbe
panosu
(Türk İnşaat
ve Sanat
Eserleri
Müzesi)

hayvan figürleriyle dantel gibi işlenmiştir. Hama sütunlarının ayaklarında da koşan ya da birbirini kovalayan aslan, geyik, tilki gibi hayvanlarla aralarında harpi, grifon gibi yaratıklara rastlanır. Geometrik yıldızlarla işlenmiş yer yer sedef kakmalı pencere kapaklarından ise yalnız mihrabın doğusundaki orijinaldir.

Dikkati çeken diğer bir süsleme unsuru da 1940 onarımında aslına sadık kalınarak yenilenen kalem işleridir ve harim mekânında alçı şebekeli pencerelerin etrafında, pandantiflerde, kubbe kasnağında ve göbeğinde uygulanmıştır. Son cemaat yerinde de çini alınlıklı pencerelerin yanı sıra pandantiflerde ve kubbe içlerinde kalem işi görülür. Kiremit kırmızısı, lâcivert, sarı, yeşil ve beyaz renklerle altın yıldız kullanılmıştır. Motifler klasik örgüler, rozetler, hatâyî ve kıvrık dallardan meydana gelmektedir ve çini süslemelerle uyum gösterir. Caminin orijinal şadırvanı yuvarlak formlu olup cümle kapısının soluna rastlamaktaydı. Yenilen-

miş olan bugünkü şadırvan ise avlunun sağında yer almaktadır.

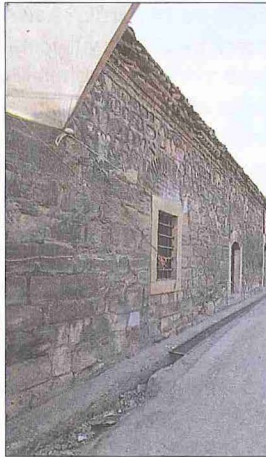
1940'taki tamirle eski şekline sokulan imaret vaktiyle cami ile beraber aynı avlu içinde yapılmıştı. Güney-kuzey doğrultusunda sıralanmış, üzerleri beşik tonozla örtülü dört mekândan meydana gelir. Avluya birer kapıyla açılan bölümlerin birbirine geçişleri vardır. İmaret taş malzemeyle inşa edilmiş ve kapı kemerlerinde kırmızı beyaz taş işçiliğiyle cepheler hareketlendirilmiştir. Cami ile imaret arasında yer alan ve bugün harabe halinde duran eski helâlar beş bölmeli olup alt kısımları mermerdendi. Bugünkü helâlar ise yeniden yapılmıştır.

Yıkılmadan önce cami avlusu içinde yer alan diğer bir yapı da medreseydi. Taş örgüyle inşa edilen yapı, caminin doğu ve güneyinde "L" şeklinde sıralanmış on talebe odası ve bir dershaneden oluşuyordu. Her mekânın üzerini bir kubbenin örttüğü bu medresenin köşesinde bir de sıbyan mektebi bulunuyordu.

Büyük bir bölümü yıkılan iki katlı kervansaray, taş örgü duvarlar üzerinde dört pâyenin taşıdığı ahşap bir çatıya sahipti. Misafirhanesi ve mutfağı olduğu bilinen yapıdan günümüze mahiyeti tam olarak tesbit edilemeyen ocak ve baca kalıntılarıyla iki kubbeli kare mekân ulaşmıştır.

Bugün tamamen ortadan kalkmış olan diğer bir yapı da hamamdır. Camiden üç yıl önce yapıldığı anlaşılan hamam, Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi'nde bulunan sülüs yazılı çini kitâbesine göre 1525 yılında inşa edilmiştir. Çifte hamam olarak düzenlenen yapı Kurtuluş Savaşı sırasında harap olmuş ve daha sonra yıkılmıştır. Kadınlar ve erkekler kısmı birbirine dikey yerleştirilmiş olan yapıda her iki kısımda da kare planlı soğukluk, dikdörtgen planlı ılıklik ve yine kare planlı birer halvet vardı. Yalnızca erkekler kısmı ılıklik beşik tonozlu olup diğer birimler kubbeliydi.

Kasım Paşa Külliyesi ve külliyeinin imaretinden bir görünüş

BİBLİYOGRAFYA :

Kemal Ahmet Aru, *Türk Hamamları Etüdü*, İstanbul 1949, s. 120-122; Hüseyin Can Güner, *Bozüyük Kasımpaşa Camii ve Külliyesi* (lisans tezi, 1964), İÜ Ed. Fak., Türk İslâm Sanatı Kürsüsü; Tülay Reyhanlı, *Osmanlılar'da Külliye Mimarisinin Gelişimi* (doktora tezi, 1974), İÜ Ed. Fak., Türk İslâm Sanatı Kürsüsü, s. 181-183; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 139-140; Sabih Erken, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1977, II, 105-111; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimârisi*, İstanbul 1986, s. 172-175; Şerife Özudoğru – Ayşegül Ünüğür, *Bozüyük Kasımpaşa Camii*, Eskişehir 1997; Fr. Taeschner, "Die Inschriften der Moschee Qasim Pascha's in Boz Üyük", *Isl.*, XX (1932), s. 182-186; R. M. Riefstahl, "Vier syrische Marmorkapitäl mit figuralen Darstellungen in der Moschee zu Boz Üyük", *a.e.*, XX (1932), s. 186-195; Güner İnal, "Bozüyük Kasım Paşa Camii Kürsüsünün Sütün Kabartmalarıyla İlgili Bazı Yorumlar", *TTK Belleten*, XLIII/169 (1979), s. 49-66.

AYŞE DENKNALBANT

KÂSİM b. SÂBİT

(قاسم بن ثابت)

Ebû Muhammed Kâsım b. Sâbit b. Hazm el-Endelîsî es-Sarakustî
(ö. 302/914-15)

Garîbü'l-hadise dair yazmaya başlayıp babasının tamamladığı *ed-Delâ'il* adlı eserle tanınan Mâlikî fakihî ve hadis âlimi
(bk. SÂBİT b. HAZM).

KÂSİM b. SELLÂM

(bk. EBÛ UBEYD, Kâsım b. Sellâm).

KÂSİMÎ, Cemâleddin

(bk. CEMÂLEDDİN el-KÂSİMÎ).

KÂSİMİYYE

(القاسمية)

Ebû'l-Kâsım b. Ramazan'a
(V./XI. yüzyıl[?])
nisbet edilen bir tarikat
(bk. TARİKAT).

KÂSİMİYYE

(القاسمية)

XVII ve XVIII. yüzyıllarda
Mısır'ın idaresinde söz sahibi olan
Memlük firkalarından biri.

Kasım Bey adında birine nisbet edilen bu zümre XVII. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış ve XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar yaklaşık bir asır kadar Osmanlı

dönemi Mısır'ının siyasî, içtimai ve iktisadî hayatında etkili olmuştur. Ortaya çıkışı hakkında iki farklı rivayet vardır. Bunlardan biri, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'da bulunduğu sırada Memlük emîrlerinden Sûdûn'un cesaretleriyle tanınan oğulları Kasım ile Zülfikar'ın padişahın huzurunda bir gösteri yapmaları, bunlara taraftar olanların iki fırkaya ayrılması, Kasım'ı tutanlara Kâsımîyye (Osmanlı kaynaklarında Kasımlı), Zülfikar'ı destekleyenlere de Zülfikârîyye veya Zülfikarlı (Râşid, III, 380) fırkası denilmesi şeklindedir. Fakat bunların XVII. yüzyılın ikinci yarısı gibi oldukça geç bir dönemde ortaya çıktığı düşünüldüğünden 'Aca'ibü'l-âşâr'da zikredilen bu rivayetin (krş. Cevdet, I, 304 vd.) zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Aynı eserde bahsedilen ikinci rivayete göre ise Kâsımîyye fırkası Mısır defterdarı Kasım Bey'e nisbet edilmiş ve 1640'larda ortaya çıkmıştır. Zira Kasım Bey'in Zülfikârîyye fırkasının reisi Rıdvan Bey ile olan rekabeti de XVII. yüzyıl ortalarında başlamaktadır.

Mısır'da Osmanlı hâkimiyeti sağlandığı halde Memlük Sultanlığı'nın eski nizam ve teşkilâtı yürürlükten kaldırılmamış, itaat eden emîrler eyaletin idarî ve malî işlerinin başında bırakılmıştı; hatta ilk beylerbeyi olarak da öteden beri Yavuz Sultan Selim'e bağlılığı olan Hayır Bey tayin edilmiş, o da eyaleti Memlük dönemindeki gibi idare etmişti. Hayır Bey'in ölümünden sonra eyaletin mahallî idarecileri Osmanlı Devleti'ne baş kaldırmak tekrar eski Memlük Devleti'ni kurmaya kalkışınca nüfuzlu Memlük beyleri bertaraf edilmişti. Vezîriâzam Makbul İbrâhim Paşa'nın bizzat Kahire'ye gidip Mısır Kanunnâmesi'ni tertibinden sonra Osmanlı idaresine bağlı Cânım el-Hamzavî gibi Memlük ümerâsından birçok kimse Mısır defterdarlığı, emîr-i haclık, Saîd hâkimliği ve beylerbeyi kaymakamlığı gibi önemli mevkilere yükselmişti. Fakat Osmanlı merkez idaresinin Mısır'daki otoritesi zayıflayınca nüfuzları artan Memlük emîrleri arasında rekabet başlamış ve çeşitli firkalar ortaya çıkmıştır.

Bu firkaların en büyüklerinden olan Kâsımîyye ve Zülfikârîyye arasındaki rekabet, Rıdvan Bey el-Fikarî'nin emîr-i haclık makamını uzun süre (1631-1656) elinde tutmasıyla başladı. Kâsımîyye reisi Boşnak Ahmed Bey ve Mamay Bey, Mısır Beylerbeyi Haydarzâde Mehmed Paşa'yı ve asker ocaklarını yanına çekmiş, Kansuh el-Kâsımî'yi kaymakamlığa tayin ettir-

mişlerdi. Ancak Rıdvan Bey buna karşı çıkarak içlerinde Mamay Bey, Kansuh Bey ve Muhammed Bey'in de bulunduğu bazı Kâsımîyye ileri gelenlerinden on yedi kişiyi öldürtmüş, bazılarını da Kahire dışına sürdürmüştü. Rıdvan Bey'in 1656'da ölümü üzerine Boşnak Ahmed Bey el-Kâsımî hac emirliğine getirilirken Saîd'in idaresi ve Mısır beylerbeyi kaymakamlığı da Kâsımîyye fırkasının eline geçmiştir.

Fakat çok geçmeden iki fırka arasındaki rekabet savaşa dönüşmüş, Ahmed Bey el-Kâsımî devlet kuvvetlerinin başına geçerek Cize ve Circe'de bulunan Zülfikârîyye fırkası mensuplarından çoğunu öldürtmüştür. Ayrıca emîr-i haclığın Zülfikar el-Fikarî'ye, kaymakamlığın da Kıtas (Kaytas) el-Kâsımî'ye verilmesi rekabeti yeniden şiddetlendirmiş, bu durum XVIII. yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir.

1711 yılında Kâsımîyye taraftarı Azeban Ocağı ile Zülfikârîyye taraftarı Müstahfızan (yeniçeri) Ocağı arasında çıkan bir anlaşmazlık ve Mısır beylerbeyi ile kadısının Zülfikârîyye tarafına meyletmesi iki fırka arasında yeni bir savaşın çıkmasına sebep oldu. Savaş sonunda galip gelen Kâsımîyye mensupları Halil Paşa'yı beylerbeyilikten indirip Kansuh el-Kâsımî'yi kaymakamlığa getirdiler. Ancak aynı yılın haziran ayında Kâsımîyye reisi İvaz Bey'in bir suikast neticesi öldürülüp yerine Yûsuf Bey el-Cezzâr'ın seçilmesi üzerine nüfuzları daha artan Kâsımîyye taraftarları Müstahfızan Ocağı'na yeni bir kethüdâ tayin ettiler. Bu tayinin yeniçeriler tarafından kabulünden sonra Zülfikârîyye reisi Eyyûb Bey önce Şam'a, oradan İstanbul'a kaçmıştır. Saîd hâkimi Muhammed Bey el-Fikarî'nin memleketine dönmesi, Kal'atülcebelle'de bulunan beylerbeyilik sarayının Kâsımîyye taraftarlarınca topa tutulması ve beylerbeyinin de Mısır'ı terketme sözü vermesi, bu fitnenin müsebbibi sayılan Efrenc Ahmed'in taraftarlarıyla birlikte öldürülmesinin ardından Zülfikârîyye fırkasına büyük darbe vurulmuş ve Kâsımîyye fırkası Mısır'da tek nüfuz sahibi olmuştur. Osmanlı idarecilerinin Mısır'da Memlük zorba firkalarının faaliyetlerini sona erdirememeleri zaman zaman bir fırkayı desteklemeleri sonucunu doğurmuştur.

Mısır'ın idaresinde tek nüfuz sahibi olan Kâsımîyye fırkası, İsmâil Bey b. İvaz'ın başkanlığında İvazîyye ve İbrâhim Bey Boşnak (Ebû Şeneb) ve daha sonra tâbii Çerkez Muhammed Bey liderliğinde